

Jafnréttisþing 2020
Jafnrétti í breyttum heimi
Ávarp forsætisráðherra

Ágætu gestir,

Verið velkomin á Jafnréttisþing.

Árið í ár er sannkallað tímamótaár. Hundrað ár eru liðin frá því að konur fengu kosningarétt og kjörgengi til Alþingis að fullu til jafns við karla. Kvenfélagasamband Íslands fagnar 90 ára afmæli sínu og það gerir líka frú Vigdís Finnbogadóttir, auk þess sem fjörutíu ár eru liðin frá kjöri hennar til forseta Íslands. Fæðingarorlofslögin eru 20 ára, Stígamót eru 30 ára, 50 ár frá því Rauðsokkahreyfingin var stofnuð og á alþjóðavettvangi er þess minnst að 25 ár eru liðin frá samþykkt Peking yfirlýsingarinnar um réttindi kvenna. Svona mætti áfram telja.

Tímamót eru kjörið tækifæri til að líta um öxl, fagna því sem hefur áunnist og þakka þeim sem ruddu brautina en einnig til að skerpa framtíðarsýnina. Jafnréttisþing ársins í ár er helgað jafnrétti í breyttum heimi. Hvert er samspil jafnréttismála og umhverfismála nú þegar sjálfbær þróun er ekki lengur aðeins falleg hugmynd um betri heim, heldur hreinlega eini valkosturinn sem við höfum? Hvaða áhrif munu loftslagsbreytingar, tæknibreytingar og nýir atvinnu- og lífnaðarhættir hafa á stöðu kynjanna í íslensku samfélagi? Þetta er meðal þeirra spurninga sem verður velt upp í dag.

Samhliða er birt skýrsla um stöðu og þróun jafnréttismála fyrir árin 2018 og 2019. Þetta eru árin þar sem tekist var á við eftirleik og áframhald #églíka eða #metoo-hreyfingarinnar. Framkvæmd jafnlaunavottunar hófst og hefur nú náð til 51% þess launafólks sem ætlað var að lögin næðu til eða alls ríflega 71.000 manns sem starfa á 161 vinnustað. Framsækin lög um þungunarrof voru samþykkt á Alþingi og sett voru lög um kynrænt sjálfræði sem færir Ísland aftur í fremstu röð ríkja hvað varðar réttindi hinsegin fólks. Lög um jafna meðferð óháð kynþætti og þjóðernisuppruna og lög um bann við allri mismunun fólks á vinnumarkaði tóku gildi. Með þessu má segja að jafnréttishugtakið hafi verið útvíkkað í íslenskri löggjöf, sem var löngu tímabært.

Enn er þó fjallað um réttindi fólks innan mismunandi lagabálka og svo verður áfram þótt nú standi yfir tímabær heildarendurskoðun á lögum um jafna stöðu og jafnan rétt kvenna og karla sem sett voru árið 2008. Við þá vinnu er horft til þess að sett verði sérlög um stjórnslu jafnréttismála sem taki til víðtækrar verndar gegn mismunun. Því þarf að efla bæði Jafnréttisstofu og kærunefnd jafnréttismála og um leið að þróa betri leiðir til að takast á við margþætta mismunun, en vernd gegn henni á sér ekki nægilega styrka lagastoð.

Verkefni næstu ára er að útfæra nánar samspil ólíkra mismununarbreytna og taka með skýrari hætti á margþættri mismunun. Breikka þarf umræðu um launajafnrétti í þessu tilliti, samhliða því að ráðast gegn heildarmuni á tekjum karla og kvenna og taka þá ólaunaða vinnu kvenna með í reikninginn.

Eins og sýnt er fram á í áðurnefndri skýrslu er hefðbundin verkaskipting kynjanna enn einkennandi fyrir vinnumarkað, heimilishald og umönnun hér á landi. Konur eru líklegri til að sinna ólaunuðum störfum og taka að sér umönnun barna og annarra skyldmenna. En þær eru líka líklegri til að sinna illa launuðum störfum, stundum við erfiðar starfsaðstæður.

Eftir hrun var mikið kapp lagt á að feta ekki sömu braut og mörg önnur ríki sem verða fyrir stórum efnahagslegum áföllum. Tilhneigingin er að bregðast hratt við skammtímaatvinnuleysi karla, til dæmis í byggingariðnaði en búa um leið, stundum óafvitandi, til farveg fyrir langtímaatvinnuleysi kvenna með niðurskurði á opinberri þjónustu. Konur yfirgefa þá vinnumarkað en þurfa að grípa verkefni sem hið opinbera sinnti áður, launalaust. Þróunin varð ekki á þessa leið hér á landi og þótt skýringarnar séu eflaust margþættar þá er þær meðal annars að finna í lykilákvörðunum um ríkisfjármál, þar sem kyn var tekið með í reikninginn með skipulögðum hætti.

En nú rúmum áratug síðar, stöndum við eigi að síður frammi fyrir annars konar samfélagslegu viðfangsefni. Vísbendingar eru um að álag hafi aukist mjög í þjóðfélagslega mikilvægum störfum innan mennta- og heilbrigðiskerfisins. Þegar álag utan vinnu bætist ofan á koma afleiðingarnar fram í aukinni tíðni veikindaleyfa og örorku meðal kvenna yfir miðjum aldri.

Hér er því eitthvað að í samfélagsgerðinni og það þarfnast nánari skoðunar.

Sú umræða sem hefur spunnist í kringum kjaraviðræður – sem nú standa yfir bæði hjá borg og ríki og við sjáum birtast hér í þessum sal með gestum okkur frá Eflingu, sem eru hingað mætt til að minna á sínar kröfur – er mikilvæg í þessu sambandi. Með henni er dreginn fram hinn kynjaði veruleiki á íslenskum vinnumarkaði en kannski líka ákveðin vangeta til að þróa lausnir innan hins hefðbundna samskiptalíkans hins opinbera og aðila vinnumarkaðarins. Ég áréttu að ég tel ekki að einir samningar geti leyst þennan margþætta vanda. Viðfangsefnið er stærra en svo og kallar á víðtæka sátt um bæði vandamálið og lausnirnar. Ég tel þó að við höfum stigið mikil framfaraskref í umgjörð vinnumarkaðsmála með stofnun nýskipaðs þjóðhagsráðs þar sem aðilar sitja saman við borðið og takast á við stóru málin á íslenskum vinnumarkaði. Mín von er sú að með því að styrkja þessa umgjörð um vinnumarkaðsmál á Íslandi, í þjóðhagsráði, með nýrri launatölfræðinefnd og fleiri þáttum sem við höfum unnið að undanfarin misseri, færumst við nær aukinni sátt – ekki bara um leiðir heldur líka hver vandamálin eru.

Ég tel að í tengslum við alla þá vinnu sem nú fer fram til að bæta umgjörð vinnumarkaðsmála þurfum við að fjalla um leiðir til að leiðrétta þessa kynjaskekkju, svo tryggja megum að leiðréttingin verði varanleg og að um hana ríki sátt.

Fjölmargin aðgerðir ríkisstjórnarinnar styðja við slíka vegferð, ekki síst þær sem lúta að bættum hag barnafjölskyldna, en slíkar aðgerðir eru áberandi í þeim aðgerðum sem ríkisstjórnin setti fram í tengslum við Lífskjarasamningana í fyrra. Líkt og ég nefndi í upphafi eru nú 20 ár liðin frá samþykkt laga um fæðingar- og foreldraorlof og varð Ísland þá fyrsta land í heimi til að kveða á um jafnan rétt beggja foreldra til fæðingarorlofs. Reynslan hefur vægast sagt verið góð: fyrir börn, foreldra, vinnumarkað og samfélag. En kerfið er sannarlega ekki komið á endastöð. Það stendur upp á ríki og sveitarfélög að brúa bilið milli

fæðingarorlofs og leikskóla. Fæðingarorlof hefur nú verið lengt í 10 mánuði og mun lengjast í 12 mánuði samanlagt á næsta ári. Samhliða þarf að huga að réttindum hópa sem falla milli skips og bryggju í fæðingarorlofskerfinu og að stöðu einstæðra foreldra og er nú starfshópur að störfum á vegum félagsmálaráðherra til að fara yfir þessi mál.

Fæðingarorlof og almennir leikskólar eru grunnforsenda jafnréttis kynjanna bæði innan og utan heimilis. Hér á landi setjum við konur ekki almennt í þá aðstöðu að þær þurfi að velja á milli þess að stofna fjölskyldu eða að taka þátt í samfélaginu, s.s. í vinnu og við opinbera ákvarðanatöku. Þetta eykur aftur möguleika kvenna á fjárhagslegu sjálfstæði, sem tengist jafnrétti almennt, þar á meðal baráttunni gegn heimilisofbeldi.

Á undanförunum vikum og mánuðum hefur litið dagsins ljós afrakstur stefnumótunar stjórnvalda gegn hvers kyns kynferðislegu og kynbundnu ofbeldi og áreitni. Þar á meðal eru tillögur til verndar kynferðislegri friðhelgi fólks þar sem meðal annars stendur til að tryggja lagavernd gegn svokölluðu stafrænu kynferðisofbeldi. Unnið er að lagabreytingum til að styrkja réttarstöðu brotþola kynferðisofbeldis og gripið hefur verið til margvíslegra aðgerða til að bregðast við þeim veruleika sem #metoo-hreyfingin afhjúpaði.

Mikilvægast, að mínu mati, er þó ný tillaga að heildstæðri stefnumótun um forvarnir gegn kynferðislegu og kynbundnu ofbeldi og áreitni en hún er nú til umsagnar í samráðsgátt stjórnvalda. Því sama hvar er dregið niður þá sprettur alltaf upp umræðan um mikilvægi forvarna. Markmiðið er fyrst og fremst að fyrirbyggja ofbeldi, en líka að tryggja að ofbeldi þrífist ekki í þögninni. Við eigum að kveðja þann tíma þar sem 5, 10, 20, 30, 50 ár líða áður en þolandi fær aðstoð. Til þess þarf að tryggja að hlustunarskilyrði samfélagsins séu í lagi og þá sérstaklega þeirra sem starfa með börnum og ungmennum. Það hefur forvarnagildi í sjálfu sér.

Góðir gestir,

Við sem búum á Íslandi njótum ríkulega ávaxta kvenfrelsis- og jafnréttisbaráttunnar. Hefði hennar ekki notið við væri samfélagsgerðin með allt öðrum hætti en við þekkjum í dag. Mikilvæg forsenda þessa árangurs hefur verið kvennasamstaða þvert á pólitískar línur, en hana sáum við síðast í verki þegar Alþingi samþykkti framsækin lög um þungunarrof. Við vitum líka að samstaða kvenna inni á vinnustöðum, í félagsamtökum og í samfélaginu almennt hefur leitt af sér jákvæðar breytingar. Við þurfum að standa vörð um og efla þessa arfleið.

Að því sögðu þá er jafnréttisþingi ætlað að vera vettvangur skoðanaskipta um jafnréttismál. Þetta er því góður staður til að fjalla um ólíkar hugmyndir um bæði liðna tíma og næstu skref í jafnréttisbaráttunni. Því samstaðan er ekki markmið í sjálfri sér, heldur tæki til að ná árangri. Þrátt fyrir samstöðuhefðina skulum við vera óhrædd við ágreining og umfjöllun um hvað hefur tekist vel til og hvað ekki og hvert við viljum stefna.

Ég set hér með jafnréttisþing árið 2020.